

Pisma iz Zagreba.

Piše Josip Starè.

XII.

Vsak človek ima kako stvar, ki mu je posebno mila in draga; čuva jo, kakor punčico v očesi, a ne bi se mogel od nje ločiti tako rekoč za ves svet ne. Pa ne le posamezen človek, tudi narodi čuvajo take spomine, ki so jim sveti po svoji starosti, po svoji umetni vrednosti ali pa po tem, da so ozko zvezani z usodo naroda samega. Takšna svetinja je hrvaškemu narodu prelepa stolna cerkev zagrebška.

Ko se je dné 9. novembra leta 1880. stresla zemlja in so vsak čas dohajala poročila o novih nesrečah, ni nobena vest obudila toliko žalosti, kolikor ta, da se je podrla stolna cerkev. Starim ljudem so kar solze stopile v oči; saj si Zagreba niso mogli niti misliti brez starodavne stolice. Kmalu se je razjasnilo, da se je le obokani strop podrl in da se je sredi cerkve omajalo nekoliko glavnih stebrov; ali škoda je še zmerom bila tolika, da je marsikdo zmajal z glavo in rekel: „Jaz že ne doživim, da bi se v nji zopet opravljala služba božja.“ Toda hrvaški narod ni obupal; kakor je samega sebe že tolikokrat s svojimi močmi rešil pogina, tako ni dal, da bi mu propadel ta redki spomenik stavbinske umetnosti, ki je od veka do veka gledal vso njegovo dobro in slabo srečo. Povzdignili so se zakladi, pobirali milodari, a minilo je samó pet let, in stolna cerkev se je iz razvaline svoje povzdignila nova in lepa, kakeršna še ni bila od postanka svojega.

Kakor mlada nevesta, ki čaka ženina svojega, tako je stolica divno opravljena čakala trenutka, da bode zopet posvečena in izročena vzvišenemu svojemu namenu; in kakor prijatelji in znanci prihajajo nevesti čestitat ter ji na večer pred srečnim dnevom pojó, tako so zagrebški umetniki in domoljubi v predvečer posvečenja (dné 6. novembra) napravili v sijajno razsvetljeni stolici cerkveno-glasbeni koncert ter ž njim še bolj povzdignili srca zbrane množice, ki je pobožno ginena kar strmela in se čudila krasoti stavbinske umetnosti. Dné 8. novembra t. l. pa je véliki zvon veselo naznanjal, da se ob petletni grozni obletnici zopet odpira hram božji. Kdor je mogel, hitel je tja, da bode priča novemu zgodovinsko imenitnemu dejanju; da vidi novo posvečevanje tolikanj svetega mesta. Redka zadovoljnost se je sijala na obrazu tisočerih pobožnih kristjanov in svestnih rodoljubov, in ko je po dovr-

šenem opravilu kanonik Veber stopil na leco ter s kraljem Davidom veselo vskliknil: „Oj, Gospod, kako lep je Tvoj stan!“ odmevale so te psalmistove besede gotovo v srcih pričujoče množice, in kadarkoli bo kdo stopil v to vežo božjo, ponavljal jih bo zopet in zopet. —

Predno opišemo to prelepo in imenitno svetinjo hrvaškega naroda, mislimo, da ne bode odveč, ako čestitim čitateljem „Ljubljanskega Zvona“ povémo nekoliko črtic iz njene preteklosti.

Ko je leta 1093. ogerski kralj sv. Ladislav utemeljil škofijo zagrebško, trebalo je tudi dostojne stolne cerkve, kakeršne takrat v Zagrebu ni bilo. Ladislavova smrt (1095. l.) in državne prekucije so nekoliko ovirale imenitno delo, vendar pa se je zidanje cerkve začelo še v XII., a dovršilo v začetku XIII. stoletja. Leta 1217. posvetili so jo v navzočnosti ogersko-hrvaškega kralja Andreja II., ki je ravno takrat v Zagrebu nabiral križevniško vojsko za Palestino. Ta cerkev je bila po splošni tedanji šegi zidana v romanskem zlogu. Razdeljena je bila v tri ladje vstric in jedno povprečno, da je vsa cerkev imela podobo križa. Toda ta cerkev je stala komaj četrt stoletja, kajti leta 1242. prihrumeli so divji Mongoli in jo tako popolnoma razdejali, da ni bila več za rabo.

V tem so po Evropi začeli zidati gotske cerkve in celó stare romanske so prezidavali po tem zlogu. Tudi v Zagrebu so tedaj za novo cerkev napravili osnovo v gotskem zlogu, prav tako, kakor je bila osnovana prelepa cerkev v Regensburgu ali pa cerkev sv. Vrbana v Troisu na Francoskem, kar nam najbolje priča, kako so Hrvatje že takrat ljubili lepe umetne stavbe in da niso bili divjaki, kakor radi trdé narodni naši nasprotniki. Velikansko delo pa je počasi napredovalo. Tedanji zagrebški nadškof Timotej (1264—1287. l.) dal je razvaline stare cerkve od prečne ladje do tal podreti ter srednji ladji dozidati svetišče in apsidu, potem pa še desno in levo apsidu postranskim ladjam nasproti. Pa še je vsa dolnja cerkev bila v razvalinah. Isti škof Timotej je položil tudi še temelj dvema zvonikoma, ali po njegovi smrti so državne prekucije ustavile zidanje in še le v tretjem desetletji XV. veka je bila vsa cerkev z zvoniki dodelana, in sicer tako, da sta postranski ladji bili jednako visoki s srednjo. Pa še istega stoletja je cerkev trpela veliko škodo od požara, ko je celjski grof Ulrik bil hrvaški ban ter požgal hiše zagrebških kanonikov. Minilo je zopet mnogo let, predno so cerkev mogli popraviti.

V začetku XVI. stoletja so zgradili cerkev z močnim obzidjem, da bi jo zavarovali pred Turki; ali večja nesreča jo je zadela tedaj od druge strani. Ko namreč zagrebški škof ni hotel priznati novega hr-

vaškega kralja Ferdinanda avstrijskega, poslal je Ferdinand v Zagreb grofa Turna s španjolskimi vojščaki, ki so neusmiljeno streljali v škofov grad in cerkev, kateri so podrli oba zvonika, lepo sprednjo stran in vso streho (1528. l.). Na to je cerkev vse XVI. stoletje in tudi še v začetku XVII. stoletja bila brez zvonikov in brez sprednje strani, a pokrita je bila za silo z deskami. V tem je bil leta 1624. v Zagrebu grozen požar in vihar je zanesel ogenj tudi na stolno cerkev. Ko je pogorela streha, zvrnil se je težek železni križ na cerkev, prodril obok nad svetiščem in zdaj je tudi v cerkvi pogorelo vse, kar ni bilo zidano. Kuga in lakota sta zavirali popraviljanje do leta 1632.; takrat pa je kranjski mojster Janez Albertal iz Trebnjega sezidal novi obok nad svetiščem. Toda kakor drugi zidarji tedanjega časa, tako niti naš rojak ni razumel gotskih stavb in osnoval je obok prenizko ter ga naslonil na zid, a ne na posebno stebrovje. Isti Janez Albertal je od leta 1633—1641. sezidal visok zvonik od samega štirioglatega sekanega kamena. Leta 1645. je cerkev zopet pogorela in ker je bila čez leto dnij brez strehe, podrli se je od velike deževne mokrote kos oboka ter pokončal več oltarjev, orglje in družih stvari. Janez Albertal je tedaj leta 1647. tretjič prišel v Zagreb, da je poškodovano poslopje znova popravil.

Tako je ostala cerkev do leta 1880. Znotraj se je po spačeni šegi barokizma marsikaj napravilo, kar je zakrilo prvotno stavbeno lepoto ter cerkvi dalo vse drugo lice, dokler ni sedanji kardinal Josip Mihalović leta 1878. pozval slavnega umetnika Schmidta z Dunaja, da načrta osnovo, kako bi se krasna stolica dala tako ponoviti, kakor zahteva nje gotski zlog in kakor jo je nekdanj osnoval nje začetnik, bržkone isti, ki je zidal tudi krasno cerkev v Regensburgu. Višji stavbeni svetovalec Schmidt je zagrebško cerkev na tanko proučil, napravil vse črteže ter težavno delo poveril svojemu najboljšemu učencu, zvédenemu mojstru in umetniku Hermanu Boletu, ki se je na to preselil v Zagreb ter se takoj lotil dela. Dné 18. avgusta l. 1880., na rojstveni dan presvetlega našega cesarja, položili so z veliko slovesnostjo temelj novemu prezidavanju, a dné 9. novembra istega leta se je o groznem potresu podrli ves obok, ki ga je Albertal krivo sezidal, ter zasul in zdrobil krasni veliki oltar, zlati tabernakelj in družih dragocenostij, katerih je bilo ravno v svetišči največ.

Danes je cerkev znotraj vsa popravljena in ponovljena, zunaj pa je dovršena okoli svetišča in stranskih apsid. Zidana je v gotskem zlogu ter znotraj in zunaj obložena z zglajenim štirioglatim kamenom. Sprednja stran, ki še ni ponovljena, kaže nam romanski zlog; ali to

je samó naključje, kajti potem ko so Turnovi topovi razdejali staro gotsko čelo, popravili so je samó, da je bilo, ter so mu vzdali romanska vrata od kake druge podrte cerkve. Tudi so mu zazidali nekdanji okrogli roseton in napravili neukusno podolgasto okno. Vse to se bo po novi osnovi prezidalo po gotskem zlogu. Ob krajib sprednje strani sezajo do podstrešja lepi gotski temelji za dva zvonika, ali samó na južnem temelji je povzdignil že imenovani Albertal sedanji močni in visoki stolp, ki se je ob zadnjem potresu nekoliko razpočil in so ga do zvonov morali podreti. Meri pa tudi zdaj še čez 63 metrov. Ponovljena cerkev imela bo zopet dva zvonika v strogem gotskem zlogu, ki bosta do vrh strehe imela 93 metrov.

Šest vitkih lepo zrezljanih stebrov loči notranjo cerkev v tri jednako visoke ladje, od katerih sta postranski ožji ter od srednje za toliko krajši, kolikor jima prostora jemljejo temelji za zvonike. Postranski ladji imata vsaka po četvero visokih gotskih oken, katere znotraj in zunaj tanki podporni stebri ločijo drugo od drugega. Šest stopnic in lepa kamenitna ograja veže srednjo ladjo z vzvišenim, jako prostornim svetiščem, čigar obok se zdaj naslanja na štiri močne ali ukusno zrezljane stebre; za svetiščem pa je peterokotna apsida s petimi visokimi okni in ravno tolikimi rosetoni, ki jih na zunanji strani ločijo lični podporni stebri. Postranske ladje zapirata manjši trikotni apsidi, ki sta tudi razsvetljeni z visokimi gotskimi okni. Obokani stropi kažejo nam modro zvezdnato nebo, sicer pa vidiš po cerkvi le toliko ornamentalne slikarije, kolikor je treba, da se še bolj povzdigujejo lepe stavbinske oblike. Prelepi kras so tudi okna, ki so raznolično pobarvana ter čarobno razsvetljujejo cerkev. V svetišči nam kažejo vnebohod device Marije, cerkvena patrona sv. Štefana in sv. Ladislava, in druge svetnike; na ostalih oknih vidimo pa samó raznobojno ornamentiko, ki je po Boletovih načrtih tako divno zložena, da ne véš, če ni lepša od podob. Okna v véliki apsidi so že leta 1847. po naročilu ranjcega kardinala Havlika narejena v Monakovem; ostala so letos izdelana v Insbruku in na Dunaji, a darovali so jih hrvaški velikaši. Sredi svetišča je véliki oltar s kamenitnim gotskim baldakinom, nad katerim stoji prelepo zrezljana podoba sv. križa, a za oltarjem v apsidi so sedeži za škofe, kanonike in prebendarje. Okoli svetišča je nameščenih deset plinovitih svetilnikov, ki sijajno razsvetljujejo cerkev. Ostalih oltarjev za zdaj še ni, a bode jih deset; v vsaki stranski apsidi po jeden, a po četvero na vsaki strani ob zidu. Pred potresom je bilo po vsi cerkvi petindvajset marmornatih oltarjev, ali ker se nobeden ni ujemal z gotskim cerkvenim zlogom, podarili so jih drugim cerkvam; le dva sta

začasno še ostala, kakor je tudi ostala marmornata leca, ki jo je leta 1695. izdelal kranjski klesar in ljubljanski meščan Mihael Kusa. Nad vhodom v srednji ladji je kor z dragocenimi orgljami, ki jih je leta 1855. za 26.000 goldinarjev zložil slavni umetnik E. T. Valker iz Ludvigsburga na Virtemberškem.

Prostor nam ne dopušča, da bi opisali tudi bogato zakladnico ter veliko in umetno zidano zakristijo, ki je ob enem kapela, v kateri stari gospodje po zimi mašujejo. Pa saj smo tudi sicer le toliko povedali, da bi Slovence opozorili na ta prelepi hram božji, o katerem je tuj, nepristranski umetnik rekel, da je samó zavolj njega vredno, da človek potuje v Zagreb.

Podgorška.

Spisal Matej Tonejec-Samostal †.

Solnce je zašlo za mogočne gore, le še sivi vrhovi so bili v žaru, in obnebje nad njimi je bilo z rudečo barvo prevlečeno; ali tudi vrhovi so jeli naglo izpreminjati barvo, potemnili so se in obnebje nad njimi je izgubilo rudeči žar; pokazala se je tu pa tam svetla zvezda na njem in vedno več lučic je lesketalo v neizmerni višavi. Na obrežji, z vrbjem obrastenem, stala je lesena hišica s slabim plotom ograjena. Temno je bilo v borni koči. Za nekoliko korakov od samotnega bivališča dveh prebivalcev je šumljal bister potok. Mrzla voda mu je dotekala iz različnih studencev, ki so izvirali izpod apnenikovega skalovja. Krasen mir je miroval krog in krog — bilo je v soboto večer — in ljudje, ki so imeli v gorah opraviti, bili so že z večerom vred odšli v bližnje vasi. V samotni koči se je posvetilo, prižgal je nekdo slabo luč. Na mizi je brlela „lésčerba“. Nasproti te samije, ónkraj potoka v skalovji se je čul glas ponočne ptice uharice, da se je razlegalo in odmevalo od skalin. Jež, ki je bil dosedaj skrit, odšel je na ponočno delo in lisica je zapustila berlog svoj, tudi jazbec je prilezel iz temne luknje, ter šel pogledat, kaj bi se dobilo za prazni želodec. A ti trije ponočnjaki niso kalili ponočnega mirú; delal je vsak sam záse in lovil po tiho na svojo roko.

Priletna ženska, vendar še močna, čeravno suha kakor kol v plotu, a za to koščena in žilasta kakor smreka, ki vzraste na skali, prinesla je nekaj v leseni skledi na mizo. Bila je kaša, vroča, da se je kadilo